

วิจารณ์หนังสือ

ชาติพลาสติก: ความสัมพันธ์ไทย-พม่า ผ่าน “ความเป็นไทย” เขียนโดย ปวิน
ชัชวาลพงศ์พันธ์. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2561.

บทวิจารณ์โดย ณัฐชลิตา นิลเขียว*

ตลอดระยะเวลาสามปีนับตั้งแต่พลเอกอาวุโส มิน อ่อง หล่าย (Min Aung Hlaing) ทำการรัฐประหารรัฐบาลของนางอองซานซูจี (Aung San Suu Kyi) ใน ค.ศ.2021 (พ.ศ.2564) ได้ก่อให้เกิดพลวัตความเปลี่ยนแปลงต่อพม่า¹ หลายด้าน ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ในขณะที่เดียวกันสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพม่ายังส่งผลกระทบต่อเพื่อนบ้านและหนึ่งในนั้นคือประเทศไทยซึ่งมีพรมแดนติดกับพม่ากว่า 2,202 กิโลเมตร เพราะได้เกิดการตั้งคำถามจากประชาชนในท่าทีของรัฐบาลไทยต่อสถานการณ์ดังกล่าว เพื่อทำความเข้าใจถึงการดำเนินนโยบายของไทยต่อพม่า หนังสือ ชาติพลาสติก: ความสัมพันธ์ไทย-พม่า ผ่าน “ความเป็นไทย” จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีที่จะช่วยให้ผู้อ่านได้เปิดมุมมองและเงื่อนงำที่อำพรางอยู่เบื้องหลังนโยบายของชาติ

ชาติพลาสติก: ความสัมพันธ์ไทย-พม่า ผ่าน “ความเป็นไทย” เป็นผลงานการศึกษา ระดับปริญญาตรีบัณฑิตแห่งวิทยาลัยบูรพคดีศึกษาและการศึกษาแอฟริกาหรือโซแอส (School of Oriental and African Studies; SOAS) ของปวิน ชัชวาลพงศ์พันธ์ เรื่อง “Thainess: Hegemony and Power: A Study of Thai Nationhood and Its Implications on Thai-Burmese Relations, 1988-2000” ปัจจุบันปวินดำรงตำแหน่งศาสตราจารย์ประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเกียวโต ประเทศญี่ปุ่น ทั้งนี้หนังสือเล่มนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกเป็นภาษาอังกฤษใน ค.ศ. 2005 (พ.ศ. 2548) ชื่อว่า “A Plastic Nation : The Curse of Thainess in Thai-Burmese Relations” โดยสำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยอเมริกา (University Press of America) ต่อมาใน ค.ศ. 2010

* นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 4 ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹ พม่า (Burma) เปลี่ยนชื่อเป็นสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา (Republic of the Union of Myanmar) หรือ “เมียนมา” เมื่อ ค.ศ. 1989 (พ.ศ. 2532) แต่ในบทวิจารณ์ผู้วิจารณ์ใช้คำว่า “พม่า” เป็นคำเรียกหลัก เนื่องจากเป็นคำเรียกชื่อที่คุ้นชินในประเทศไทยมากกว่า

(พ.ศ. 2553) ตีพิมพ์ครั้งที่ 2 โดยสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Institute of Southeast Asian Studies) ประเทศสิงคโปร์ และใน ค.ศ. 2018 (พ.ศ. 2561) หนังสือเล่มนี้จึงได้รับการแปลเป็นภาษาไทยโดยผู้เขียนเอง ซึ่งจัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดยสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน

หนังสือเล่มนี้มุ่งนำเสนอ “ความเป็นไทย” ว่าเป็นสิ่งที่ลื่นไหลไปตามบริบทความต้องการของผู้นำทางการเมืองแต่ละยุคสมัย ความเป็นไทยได้ถูกปั้นแต่งโดยกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมือง อีกทั้งความเป็นไทยยังถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองเพื่อสร้างความชอบธรรมของรัฐและบรรลุเป้าหมายทางการเมืองของผู้นำด้วย ทั้งนี้ประเด็นที่น่าสนใจคือกระบวนการขับเคลื่อนให้เอกลักษณ์ของความเป็นไทยเด่นชัดจนมากยิ่งขึ้นอย่างการสร้าง “ศัตรูของชาติ” เพราะการมีศัตรูของชาติช่วยทำให้ความเป็นไทย อันเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจำกัดความแน่นอน และสามารถแปรเปลี่ยนไปได้ตามบริบททางเวลาและสังคม เงื่อนไขทางการเมืองจึงช่วยให้ความเป็นไทยชัดเจนมากขึ้น ในประเด็นนี้ปวินได้ยกตัวอย่างกรณีความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า ระหว่าง ค.ศ.1988- 2000 (พ.ศ.2531-2543) โดยวิเคราะห์ปัจจัยสามประการที่เชื่อมโยงกับการสร้างความเป็นไทย ได้แก่ 1. กลุ่มต่อต้านชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนไทย-พม่า 2. การค้ายาเสพติด และ 3. การเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนของพม่า

อย่างไรก็ดี เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความเป็นมาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการสร้างความเป็นไทยผ่านกรณีความสัมพันธ์กับพม่า การอธิบายเนื้อหาจึงแบ่งเป็น 7 บท ประกอบด้วย บทที่ 1 ชาติพลาสติก บทที่ 2 ย้อนรอย “ความเป็นไทย” บทที่ 3 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ บทที่ 4 กลุ่มต่อต้านชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนไทย-พม่า บทที่ 5 การค้ายาเสพติด บทที่ 6 การเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนของพม่า และบทที่ 7 บทสรุป ทั้งนี้ปวินยังได้เพิ่มบทส่งท้ายในการพิมพ์ฉบับภาษาไทย โดยเพิ่มการวิเคราะห์จากการตีพิมพ์ครั้งแรกในฉบับภาษาอังกฤษเรื่องนโยบายต่างประเทศสมัยรัฐบาลพันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตร ถึงรัฐบาลพลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา ด้วย

บทที่ 1 ชาติพลาสติก บทที่ 2 ย้อนรอย “ความเป็นไทย” และบทที่ 3 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ได้สำรวจถึงความสัมพันธ์ไทย-พม่าผ่านการอธิบายที่ชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่า ผู้นำไทยในอดีตอาศัยช่องโหว่ของความไม่ชัดเจนของความเป็นไทยมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและแสวงหาผลประโยชน์ ในกรณีของพม่าพบว่า ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือผ่านการสร้างประวัติศาสตร์ชาติฉบับทางการโดยรัฐ ภาพลักษณ์ของพม่าได้รับการนำเสนอให้เป็นผู้ร้ายซึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดและความรู้สึกของคนในสังคม โดยเฉพาะ

เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างเหตุการณ์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ค.ศ.1767 (พ.ศ. 2310) ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นภาพการเป็นศัตรูของพม่า นอกจากนี้ภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ 1 ระหว่าง ค.ศ. 1938-1944 / พ.ศ. 2481-2487 และครั้งที่ 2 ระหว่าง ค.ศ. 1948-1957 / พ.ศ. 2491-2500) ได้เสริมภาพลักษณ์ด้านลบของพม่า ด้วยการตอกย้ำว่าพม่าเป็นศัตรูของชาติและความเป็นไทยมีค่าเท่ากับการต่อต้านพม่าผ่านแบบเรียนในโรงเรียน ซึ่งรัฐบาลชุดต่อมาก็ได้สานต่อนโยบายเหล่านี้ เพราะการสร้างภาพของศัตรูของชาติก่อเกิดสำนึกรักชาติ (patriotism) ยังผลให้ประชาชนปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้รักษาอำนาจและเสริมสร้างความชอบธรรมทางการเมือง

ภาพของพม่าในฐานะศัตรูของชาติได้ถูกเน้นย้ำอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่ามีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดตามบริบททางการเมืองในขณะนั้น แต่สิ่งสำคัญคือการถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อรักษาผลประโยชน์ของผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของสงครามเย็น หลายประเทศทั่วโลกจำเป็นต้องเลือกค่ายตามอุดมการณ์ทางการเมือง สำหรับประเทศไทยเลือกดำเนินนโยบายเป็นพันธมิตรในทุกด้านกับสหรัฐอเมริกา ในทางปฏิบัติประเทศไทยจึงกลายเป็นผู้นำในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้การติดต่อระหว่างรัฐไทยและชนกลุ่มน้อยที่ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในพม่ามีความสนิทแนบแน่นมากขึ้น สำหรับประเทศไทย การขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นภัยคุกคามที่ร้ายแรงและจำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน และยิ่งเมื่อผนวกกับปัญหาเสียดินที่ทวีมากขึ้น รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ระหว่าง ค.ศ.1959-1963 / พ.ศ.2502-2506) จึงประกาศให้ภัยคอมมิวนิสต์และปัญหาเสียดินเป็นภัยร้ายแรงที่สุดต่อความเป็นชาติ (หน้า 77) ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าทวีความตึงเครียดมากยิ่งขึ้น เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว ชนกลุ่มน้อยในพม่าที่อาศัยอยู่บริเวณเขตชายแดนมีความสำคัญที่รัฐบาลไทยในฐานะรัฐกันชน (buffer states) รัฐบาลไทยจึงให้การสนับสนุนชนกลุ่มน้อยดังกล่าวในการทำสงครามกับรัฐบาลพม่าผ่านการสนับสนุนทางอาวุธและการทำการค้า

อย่างไรก็ดี ภาพลักษณ์ของพม่าในฐานะศัตรูของชาติไทยเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบทและความต้องการของผู้นำทางการเมือง ดังรายละเอียดในบทที่ 4 *กลุ่มต่อต้านชนกลุ่มน้อยตามแนวชายแดนไทย-พม่า* ซึ่งปวินได้อธิบายผ่านการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยต่อพม่าในแต่ละช่วง ได้แก่ ภายใต้การนำของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (ระหว่าง ค.ศ.1988-1991 / พ.ศ. 2531-2534) ภาพลักษณ์ของพม่าในฐานะศัตรูเปลี่ยนแปลงไปซึ่งเป็นผลจากการปรับเปลี่ยนนโยบายทางการเมืองคือ “เปลี่ยนสนามรบให้กลายเป็นสนามการค้า” เนื่องจากรัฐบาลชุดนี้

มุ่งเน้นความสำคัญของการค้าและเศรษฐกิจ พลเอกชาติชายได้เล็งเห็นว่าพม่าคือตลาดการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้นประเทศไทยจำเป็นต้องก้าวข้ามทัศนคติที่ว่าพม่าคือศัตรูของชาติ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติรูปแบบใหม่คือความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าปรับเปลี่ยนจากการเป็น “ศัตรู” เป็น “มิตร” ที่แน่นแฟ้นมากขึ้นเป็นลำดับ

ในทางตรงกันข้าม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับชนกลุ่มน้อยกลับเลวร้ายลง เนื่องจากรัฐบาลพม่าขณะนั้นอยู่ภายใต้การนำของนายพลเนวิน (Ne Win) ใน ค.ศ.1988 (พ.ศ.2531) เกิดเหตุการณ์เรียกร้องประชาธิปไตยขึ้น ซึ่งรัฐบาลทหารพม่าได้ใช้ความรุนแรงเพื่อการปราบปรามประชาชน มีการละเมิดสิทธิมนุษยชนชาวพม่า รวมถึงชนกลุ่มน้อยต่างๆ ทำให้ชาติตะวันตกหลายชาติประกาศคว่ำบาตรรัฐบาลทหารพม่า การที่รัฐบาลไทยปรับเปลี่ยนนโยบายและสงวนท่าทีต่อรัฐบาลพม่าจึงเป็นการปฏิเสธการดำเนินนโยบายตามชาติตะวันตก ส่งผลให้สถานะของชนกลุ่มน้อย จากเดิมที่เป็นรัฐกันชน (buffer states) สำหรับป้องกันการขยายตัวของขบวนการคอมมิวนิสต์ระหว่างไทยกับพม่าได้กลายเป็นกลุ่มคนที่รัฐบาลไทยไม่ให้ความสำคัญอีกต่อไป

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าที่ใกล้ชิดดำเนินมาจนถึงรัฐบาลชวน หลีกภัย (ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ 1 ระหว่าง ค.ศ.1992-1995 / พ.ศ.2535-2538 และครั้งที่ 2 ระหว่าง ค.ศ.1997-2001 / พ.ศ.2540-2544) ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองระหว่างประเทศมาเป็นการให้ความสำคัญกับระบอบประชาธิปไตยและต่อต้านระบอบเผด็จการ ดังนั้นการที่รัฐบาลไทยชุดก่อนหน้าเพิกเฉยต่อปัญหาสิทธิมนุษยชนในพม่า จึงถือว่าเป็นการแสดงออกถึงความไม่เป็นไทย ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าเริ่มจืดจางลง

เมื่อผนวกกับปัญหาเสพติดซึ่งเป็นปัญหาสำคัญที่รัฐบาลไทยในสมัยหลังดำเนินการต่อต้านอย่างรุนแรง และการสร้างภาพความเป็นสังคมที่ดีงาม ผู้นำของไทยจึงผลักดันและสร้างภาพให้ประเทศพม่าเป็นแหล่งกำเนิดและแหล่งกระจาย “สิ่งแปลกปลอม” (extrinsic) ที่ทำลายความเป็นไทย ดังรายละเอียดบทที่ 5 การค้ายาเสพติด เกี่ยวกับประเด็นนี้ ปวินได้แสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่า “การสร้างข้อมูลเพื่อให้ยาเสพติดเป็นปัญหาที่อยู่ภายนอก (ประเทศ หรือความเป็นไทย) นั้น คือการสร้าง ‘ความไม่เป็นไทย’ แบบหนึ่ง เพื่อบิดเบือนข้อเท็จจริงส่วนหนึ่งที่ว่า ปัญหาเสพติดมีที่มาจากผู้มีอำนาจภายในเช่นกัน ” (หน้า 136) กระบวนการดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่ผู้นำของไทยใช้เบี่ยงเบนหรืออำพรางปัญหาภายในประเทศโดยการมอบภาพความเป็นผู้ร้ายให้กับชาติอื่น ในที่นี้คือพม่า

ขณะที่บทที่ 6 การเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนของพม่า ปวินกล่าวถึงการเข้าเป็นสมาชิกอาเซียนของพม่า นับเป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งที่แสดงถึงความเป็นไทยว่าสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการของผู้นำ เพราะในบริบทการเมืองโลก ชาติตะวันตกไม่สนับสนุนรัฐบาลพม่าที่ปกครองภายใต้ระบอบเผด็จการทหาร แต่ในมุมมองของรัฐบาลไทยในขณะนั้นคือพลเอกชวลิต ยงใจยุทธกลับเห็นว่า “การให้การสนับสนุนพม่าเป็นสมาชิกอาเซียน คือการลดความเป็นเจ้า (hegemony) ของฝรั่ง เทนือความเป็นไทยที่สร้างโดยรัฐไทยและเทนืออาเซียน” (หน้า 192) จากการรับพม่าเป็นสมาชิกอาเซียนจึงสะท้อนให้เห็นว่า “ความเป็นไทย” ในขณะนั้น คือการไม่ดำเนินนโยบายตามชาติตะวันตก แต่เป็นการสนับสนุนพม่าประเทศที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยกัน แม้จะต้องเพิกเฉยต่อการกระทำของรัฐบาลทหารพม่าที่มีต่อประชาชนก็ตาม อย่างไรก็ตาม ชุดความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป เมื่อชวน หลีกภัยได้หันมาให้ความสำคัญกับความเป็นประชาธิปไตยและหลักสิทธิมนุษยชน ส่งผลให้นโยบายของรัฐบาลไทยต่อพม่ามีความแข็งกร้าวมากขึ้น ซึ่งยิ่งตอกย้ำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “ความเป็นไทย” สามารถปรับเปลี่ยนได้เสมอ นอกจากนี้ ในบทสรุปที่ปวินได้เพิ่มเติมการวิเคราะห์ในฉบับที่ตีพิมพ์เป็นภาษาไทยเกี่ยวกับบริบททางการเมืองในช่วงรัฐบาลพันตำรวจโท ดร.ทักษิณ ชินวัตรถึงรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ปวินยังคงเน้นย้ำให้เห็นถึงความสั่นไหวของนิยามของความเป็นไทยว่าสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามผู้นำ

ชาติพลาสติก: ความสัมพันธ์ไทย-พม่า ผ่าน “ความเป็นไทย” เป็นหนังสืออีกหนึ่งเล่มที่มีประโยชน์และช่วยเปิดมุมมองทางประวัติศาสตร์ได้อย่างน่าสนใจ มีการแบ่งประเด็นที่เป็นระบบทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหาที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอได้ไม่ยาก การร้อยเรียงและการแบ่งประเด็นทำให้ผู้อ่านเห็นถึงพลวัตความเปลี่ยนแปลงของนิยามความเป็นไทยผ่านการการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ถูกปรับเปลี่ยนตามผู้ที่มีอำนาจทางการเมือง หนังสือเล่มนี้สะท้อนให้ผู้อ่านเห็นถึง “นิยามของความเป็นไทย” ว่าเปรียบได้กับ “พลาสติก” ที่สามารถปั้นแต่ง สั่นไหว และปรับเปลี่ยนได้ตามประโยชน์ของผู้นำ ภายใต้รัฐบาลหนึ่งอาจสร้างชุดความหมายของความเป็นไทยไว้แบบหนึ่งเพื่อสอดรับกับผลประโยชน์ของรัฐบาลตน ผู้นำได้ใช้ประโยชน์จากความไม่ชัดเจนนี้มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง ผ่านการแสดงออกด้วยการกำหนดและการดำเนินนโยบายของรัฐ โดยอาศัยเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เป็นพื้นฐานเพื่อกำหนดว่าสิ่งใดคือความเป็นไทยที่ถูกต้องและสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากความเป็นไทยคือสิ่งเลวร้าย และจำเป็นต้องกำจัด ดังนั้น “ความเป็นไทย” จึงไม่คงที่และปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพแวดล้อมที่เข้ามากระทบ ความสั่นไหวของความเป็นไทยไม่ได้ส่งผลกระทบต่อบรรยากาศของผู้คนใน

ประเทศเพียงเท่านั้น แต่ยังคงผลต่อบรรยากาศความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศตั้ง
กรณีความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่า อย่างไรก็ตาม แม้ความเป็นไทยจะคลุมเครือและมีการ
อธิบายความหมายแตกต่างกันไป แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนคือ ความเป็นไทยได้รับ
การให้ความหมายจากกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองเสมอมาแม้กระทั่งปัจจุบัน หนังสือเล่มนี้ยังคง
ร่วมสมัยและเหมาะสมอย่างยิ่งต่อผู้ที่สนใจศึกษาถึงชุดความหมายของชาติว่ามีพลวัตสำคัญอย่างไร
ต่อการกำหนดนโยบายของประเทศ ความเป็นชาติสามารถนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร เมื่ออ่าน
หนังสือเล่มนี้ก็สามารถตั้งคำถามต่อได้ว่าวิกฤตทางการเมืองที่กำลังเกิดขึ้นในพม่า ณ ขณะนี้ว่า
จะส่งผลอย่างไรต่อความเป็นไทย ผู้นำทางการเมืองใช้ความเป็นชาติเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
อย่างไร ผู้ที่สนใจศึกษาถึงชุดความหมายของความเป็นชาติไทยจึงไม่ควรพลาดหนังสือเล่มนี้ด้วย
ประการทั้งปวง